

KO'ZI OJIZ BOLALARNI PEDAGOGIK PSIXOLOGIK O'RGANISH

Abduvaliyeva Iroda Qo'shmon qizi

Qudratova Bonu Lutfillo qizi

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika

Universitetining maxsus Pedagogika: logopediya

Yo'nalishi talabasi

Anatatsiya: Maqolada alohida yordamga muhtoj bolalar ta'lim-tarbiyasi, shu jumladan ko'rishida kamchiliklari bo'lgan bolalar va ularni kamchiliklarini bartaraf etish yuzasidan olib boriladigan ishlar haqida fikr – mulohazalar bildirilgan. Tiflopsixologik adabiyotlarda ko'rlar va ko'rish qobiliyatining zaiflari hissiyotlari va hissiyotlarini eksperimental tadqiqotlar juda kam uchraydi. Ko'plab asarlarda ko'rning hissiy holati va his-tuyg'ularini kuzatish yoki o'z-o'zini kuzatish orqali tasvirlangan. His-tuyg'ular va hissiyotlar, inson uchun u uchun ahamiyatli bo'lgan narsalarga nisbatan haqiqiy munosabatlarning aksi bo'lib, ko'rish qobiliyati ta'sirida o'zgarishi mumkin emas, bunda hissiy idrok sohalari torayib, ehtiyojlar va qiziqishlar o'zgaradi.

Kalit so'zlar: Zaif ko'ruvchilar, ta'lim va tarbiya, kompetensiya, ko'ruv maydoni, ko'rish o'tkirligi, Nogironlarni reabilitatsiya qilish, imkoniyati cheklangan, bola, maxsus maktab, korreksiya, anomaliya, korreksion pedagogika.

Kirish

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni psixologik tekshirish bolaning me'yorida rivojlanish qonuniyatlaridan kelib chiqqan holdatiflopsixologlar tomonida ishlab chiqilgan nazariya asosida olib boriladi. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tekshirish jarayonidavlatning rivojlanishi ham me'yorida rivojlanayotgan bolalarningrivojlanishining umumiy qonuniyatlariga mos kelishi kuzatilgan. Bularga quyidagilar kiradi: psixik rivojlanish jarayonlarining senzitiv davrini mavjudligi; psixik jarayonlarning rivojlanishini ketmaketligi, psixik rivojlanishda faoliyatining roli, nutqning-oliy psixikjarayonlarni shakllanishidagi roli; psixik rivojlanishda ta'limningetakchi roli (L.S.Vigotskiy, V.I.Lubovskiyy).L.S.Vigotskiy turli nuqsonlarga bolalarni psixik rivojlanishiniqonuniyatlarini o'rganish jarayonida turli nuqsonlarda namoyonbo'ladigan umumiy o'ziga xos qonuniyatlari ajratgan. U anomaliyani yuzaga keltiruvchi sabablar birlamchi nuqson sifatida keluvchipsixik faoliyatni asosiy nuqsonlarini yuzaga keltiradi, natijada bubolani psixik rivojlanishini o'ziga xos o'zgartirib, psixik faoliyat ikkilamchi, uchlamchi va x.k. nuqsonlarini yuzaga keltiradi.Umumiy qonuniyatlar rivojlanishida nuqsoni bo'lgan anomal toifadagi barcha bolalarga tegishli bo'lib, nutqiy muloqotidahamda harakat nuqsonlarida o'ziga xos ifodalanib, anomaliyaningturi va turli shaklidan namoyon bo'ladi. V.I.Lubovskiyy va J.I.Shifko'rsatishicha, birlamchi va ikkilamchi nuqsonlarning bo'lishi bolalarni tashqi olamdan oluvchi ma'lumotlarni chegaralab qo'yadi. Jismoniy rivojlanishida ham etarlicha o'zgarishlar kuzatiladi -harakatlarining aniqligi, intensivligi buziladi, yurish ko'nikmalari vaboshqa harakat aktlari o'ziga xos bo'lib qoladi. Sekin -asta boladao'ziga xos, o'zining psixologik tizimi shakllanadi, bu me'yoridarivojlanuvchi

bolaning rivojlanishini biron-bir tizimi bilan sifat vatuzilishi jihatdan o'xshamaydi, u o'z ichiga rivojlanishning turli darajalarini birlamchi nuqsonga ta'siri, shuningdek rivojlanishning yangi kompensator yo'llarining yaratishga asoslangan. Bu ko'rishdan nuqsonga bo'lgan bolalarda funksiyalararo bog'liqlikni ham o'zigaxos amalga oshirilishini ko'rsatadi. Shuning uchun ko'rishda nuqsonga bo'lgan bolalarning psixologik tizimini rivojlanishi hamdashedakllanishi u bilan ilk bolalik davridanoq kompensator jarayonlarini shakllantirish hamda korreksion ishni bog'liq ravishda olibborishga bog'liq bo'ladi. Birlamchi nuqsonga tibiyy-pedagogik vapsixologik vositalar bilan korreksiyalash kompensatsiya imkoniyatlarini oshiradi. Chet el, ayniqsa amerika adabiyotlarida ko'r va zaif ko'ruvchilarning rivojlanishidagi intellektual hamda ijtimoiy darajasini aniqlash bo'yicha ko'pgina testlar mavjud. Bir qator testlar asosida 1957 yil tug'ilishidan 6 yoshgacha bo'lgan ko'r bolalarni ijtimoiy rivojlanish shkalasi tuzilgan. Bu turdagi test va shkalalarga namunaviy "ramka" sifatida qarash kerak, chunki ko'zi ojiz bolaning ijtimoiy muhitini o'zgarishi, shuningdek ko'r va zaif ko'ruvchilarga oiladagi hamda jamoadagi munosabatlar ba'zi xollarda rivojlanishni yuqori darajasini ko'rsatsa, boshqa xollarda ayniqsa ko'r va zaif ko'ruvchilarga yana qo'shimcha nuqsonga bo'lishi pasayganlik darajani ko'rsatishi mumkin. Ko'rishda nuqsonga bo'lgan bolani maktabgacha yoshdan tortib boshlang'ich sinfgacha maxsus muassasada bo'lishi umum psixologik va maxsus tiflopsixologik xarakterdagi bir necha inqiroz davrlari bilan bog'liq. Muhim o'ziga xos davr - bu o'rta va katta maktabgacha yoshida o'zini me'yorida ko'ruvchi tengdoshlaridan farqini anglab etganida sodir bo'ladi. Ikkinchi inqiroz davri - maktabgacha tarbiyatizimdan tizimli maktab ta'limiga o'tishdir. Uchinchi inqiroz davri - umumta'lim va maxsus maktablarda o'rta sinfga o'tish davriga o'tg'ri keladi. Bu bolalarda muhitning, o'qituvchi, o'rtoqlari, jamoani o'zgarishi, xulqi bo'yicha yangi talablarni paydo bo'lishi, sinfda o'z o'rnini o'rnatishi, fan o'qituvchilarini turlicha ta'lim berishiga o'tilishi jarayonida yuzaga keladi. Ushbu xolatning barchasi ko'rishdagi nuqsonga bolalarni xavotirga soladi, o'z kuch va imkoniyatlariga ishonmaslik, stress xolatlarini yuzagakeltiradi. Bu davrda bolalarni tekshirishda tiflopsixologning roli bolalarni hayotlaridagi o'zgarishlarga tayyorlash hamda tarbiyachi va o'qituvchilar bilan birgalikda qiyinchiliklarni bartaraf etish imkoniyatlarini yaratish bo'ladi.

Ko'rishda nuqsonga bo'lgan bolalarda psixologik tashxisni o'tkazishda maxsus metodikalar talab etiladi, lekin afsuski, ular juda ham kamdir. Ko'rishda nuqsonga bo'lgan bolalarni tekshirishda maqsadli materialning moslashuvi bolalar tomonidan aniq va to'g'ri idrokni talab etadi hamda tiflopsixologdan ushbu kasallikni tashxisini bilish va tekshirilayotgan bolaning asosiy ko'ruv funksiyalari xolatini: ko'ruv o'tkirligi, rangli ko'ruvi, ko'rish xarakterini bilishini talab etadi. Bunga bog'liq ravishda har bir bolaning idrok etishidagi qiyinchiliklarini hamda individual hususiyatlarini hisobga olgan holda tekshirish materialini tavsiya etiladi.

Harakat ko'nikmalariga asoslangan metodikalardan foydalanishda, ularning harakatlarini tezligi va aniqligini emas, balki vazifani bajarilish natijasi hisobga olinadi. Vazifani bajarilish vaqti uzaytiriladi; harakat va harakat ko'nikmalarini o'zini tekshirishga oid testlarning barchasi chiqarib tashlanadi. Nutqiy materialga asoslangan metodikalardan foydalanishda, ushbu nutqiy material haqida tasavurlari shakllanganlik darajasini taxminan aniqlash lozim. Taklif etilgan so'zlar xaqidagi tasavurlari bolada yo'q yoki shakllanmagan bo'lishi ham mumkin. Rasm elementlari bilan bog'liq metodikalarni bajarish vaqtida, bolada predmet haqidagi tasavurlari shakllanganmi, bola ushbu tasvirlashi kerak bo'lgan predmet xarakteristikasini qanchalik bilishini taxminan aniqlash lozim. Zarur xollarda predmetni ko'rsatib u haqida so'zlab berish kerak. Ob'ektlarni fazoviy o'zaro munosabatlarini ko'ruv analiz va sinteziga asoslangan metodikalardan foydalanishda, taklif etilayotgan shakl va ob'ektlar haqida bolada bilimlarning shakllanganligini aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni. 182
2. “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29- dekabrda PQ-2707-sonli Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni: “Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori”. – T.: Sharq, 1997.
4. R.SHomaxmudova “Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalar inkluziv ta’limi” Toshkent YuNESKO 2005 yil (ilmiy maqola).
5. R.SHomaxmudova “Ko‘zi ojiz kishilarni uy ro‘zg‘or tutishga o‘rgatish”. Toshkent 1999 yil.
6. Internet ma’lumotlari. PY. [http // Special psypublika . PY. http // revolution allbest. ru/ pedagogies // w.w.w.Kinder.by.](http://Specialpsypublika.PY)
7. N.Abidova “Ko‘rishga nuqsoni bo‘lgan bolalar rivojlanish xususiyatlari” (Respublika Ilmiy-amaliy anjumanining maqolalar to‘plami) 2011 yil.
8. I.K.Xoliqov “Ko‘zi ojiz bolalarni o‘qitish uslubiy muammolari”. (Respublika Ilmiy-amaliy anjumanining maqolalar to‘plami) 2011 yil.
9. Muzaffarova, X. (2020). Мактабгача таълим жараёнига мультимедиа технологиясини татбиқ этиш. Scienceweb academic papers collection.
10. Muzaffarova, X. (2021). HАRАKАT-TАYАNCH А’ZOLАRІ JАRОHАTLАNGАN BOLАLАR. Scienceweb academic papers collection.